קיצור שלחן ערוך — כללים בברכה אחרונה

עַל פֵּרוֹת הָאִילָן חוּץ מִשִּׁבְעַת הַמִּינִים (כִּדְלְקַמָּן סָעִיף ז) וְעַל כָּל פֵּרוֹת הָאֲדָמָה וִירָקוֹת, וְכָל דָּבָר שֶׁאֵין גִּדּוּלוֹ מִן הָאָרֶץ, מְבָרֵךְ לְאַחֲרֵיהֶם בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת וְכוּ', וַאֲפִלּוּ אָכַל וְשָׂתָה נִפְטָר בִּבְרָכָה אֶחָת (ר"ז).

בָּרָכָה אַחֲרוֹנָה וְכֵן בִּרְכַּת הַמָּזוֹן אֵין מְבָרְכִין אֶלָּא אִם כֵּן אָכַל כַּשִּׁעוּר, דְּהַיְנוּ כַּזַּיִת. אֲבָל עַל פָּחוֹת מִכַּשִּׁעוּר, אֵינוֹ צָרִיךְ בָּרָכָה אַחֲרוֹנָה. וְעַל מַשְׁקִין, יֵשׁ אוֹמְרִים, דְּאֵינוֹ חַיָּב בִּבְרָכָה אַחֲרוֹנָה אֶלָּא אִם כֵּן שָׁתָה רְבִיעִית. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, דְּגַם עַל מַשְׁקִין אִם שָׁתָה כַּזַּיִת, חַיָּב בִּבְרָכָה אַחֲרוֹנָה, וְלָכֵן לָצֵאת מִידֵי סְפֵקָא, יֵשׁ לִזָּהֵר שֶׁלֹּא לִשְׁתּוֹת אֶלָּא פָּחוֹת מִכַּזַּיִת אוֹ רְבִיעִית. וְאֵין חִלּוּק בֵּין יַיִן שָׂרָף לִשְׁאָר מַשְׁקִין (ק"צ ר"י)

דָּבָר שֶׁהוּא כִּבְרִיָּתוֹ, דְּהַיְנוּ, אֶגוֹז אֶחָד אוֹ שְׁאָר פֵּרִי, וַאֲפִלּוּ קְטָנִית אַחַת, יֵשׁ אוֹמְרִים, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בּוֹ כַּזַּיִת, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁהוּא פֵּרִי שָׁלֵם, מְבָרְכִין אַחֲרָיו בִּרָכָה אַחֲרוֹנָה. וְיֵשׁ חוֹלְקִין. וְלָכֵן לָצֵאת מִידֵי סָפֵק, אֵין לֶאֱכֹל פָּחוֹת מִכַּזַּיִת. וְאִם נִתְחַלֵּק הַדָּבָר קֹדֶם הָאֲכִילָה, בָּטֵל מִמֶּנּוּ חֲשִׁיבוּתִיה, וּלְכֻלֵּי עָלְמָא אֵין מְבָרְכִין עָלָיו בִּרָכָה אַחֲרוֹנָה בְּפָחוֹת מִכַּזַּיִת.

כָּל הָאֲכָלִין מִצְטָרְפִין לְכַזַּיִת. וְאִם אָכַל כַּחֲצִי זַיִת מִדָּבָר שֶׁמְּבָרְכִין אַחֲרָיו בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת, וְכַחֲצִי זַיִת מִדָּבָר שֶׁמְּבָרְכִין עָלָיו בְּרָכָה מְעֵין שָׁלֹשׁ, אוֹ אֲפִלּוּ כַּחֲצִי זַיִת פַּת, מְבָרֵךְ לְאַחֲרֵיהֶן בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת. וְנִרְאֶה לִי, דְּהוּא הַדִּין אִם אָכַל כַּחֲצִי זַיִת מִפֵּרוֹת שֶׁמְּבָרְכִין לְאַחֲרֵיהֶן עַל הָעֵץ, וְכַחֲצִי זַיִת מִמִּין שֶׁמְּבָרְכִין לְאַחֲרָיו עַל הַמִּחְיָה אוֹ כַּחֲצִי זַיִת פַּת (דְּהַשְׁתָּא אֵין כָּאן שׁוּם מִין שֶׁבִּרָכָה אַחֲרוֹנָה שֶׁלּוֹ בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת) מִכָּל מָקוֹם מְבָרֵךְ לְאַחֲרֵיהֶן בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת (עַיֵּן מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל סִימָן ר"י סָעִיף קָטָן א'). וְאִם אָכַל כַּחֲצִי זַיִת מִמִּין שֶׁמְּבָרְכִין לְאַחֲרָיו עַל הַמִּחְיָה וְכַחֲצִי זַיִת פַּת, מְבָרֵךְ לְאַחֲרֵיהֶן עַל הַמִּחְיָה. וּשְׁתֵּיהֶם עִם אֲכִילָה אֵין מִצְטָרְפִין.

אָכַל כַּחֲצִי זַיִת וְשָׁהָה, וְחָזַר וְאָכַל כַּחֲצִי זַיִת, אִם מִתְּחִלַּת הָאֲכִילָה הָרִאשׁוֹנָה עַד סוֹף הָאֲכִילָה לֹא הָיָה זְמַן יוֹתֵר, כִּי אִם כְּדֵי אֲכִילַת פְּרָס, מִצְטָרְפוֹת שְׁתֵּי הָאֲכִילוֹת וּמְבָרֵךְ בִּרָכָה אַחֲרוֹנָה. אֲבָל אִם שָׁהָה יוֹתֵר, אֵין מִצְטָרְפוֹת. וּבִשְׁתֵּיָה, אֲפִלּוּ שָׁהָה פָּחוֹת מִזֶּה, אֵין מִצְטָרְפוֹת.

שָׁתָה מַשְׁקֶה חַם בְּמַעַט מְעַט, (כְּגוֹן טֵה אוֹ קַאפֶע), כֵּיוָן שֶׁאֵינוֹ שׁוֹתֶה בְּפַעַם אַחַת כַּשִּׁעוּר, אַף עַל פִּי שֶׁדֶּרֶךְ שְׁתִיָּתוֹ בְּכָךְ, מִכָּל מָקוֹם אֵין מִצְטָרְפִין וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ בִּרָכָה אַחֲרוֹנָה (ר"י).

בְּשִׁבְעָה מִינִים נִשְׁתַּבְּחָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב, אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעוֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן, אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ וְבָתַר הָכִי כְּתִיב, אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ וְגוֹ' וְכֵיוָן שֶׁבִּלְחֶם מִבֹּאר בַּתּוֹרָה, וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ, לָכֵן עַל הַלֶּחֶם מֵחֲמֵשֶׁת מִינֵי דָּגָן, שֶׁהֵן חִטָּה וּשְׂעוֹרָה הַמְפֹרָשִׁין, וְכֻסְמִים וְשִׁבֹּלֶת שׁוּעָל וְשִׁיפּוֹן, שֶׁהֵם גַּם כֵּן נִכְלָלִין בְּחִטָּה וּשְׂעוֹרָה, מְבָרְכִין אַחֲרָיו בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, שֶׁהֵן שָׁלֹשׁ בְּרָכוֹת שְׁלֵמוֹת וְגַם בִּרְכַּת הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב (שֶׁנִּתְקָנָה אַחַר כָּךְ בְּיַבְנֶה). אֲבָל כָּל שֶׁאֵינוֹ לֶחֶם גָּמוּר אֶלָּא מִינֵי מְזוֹנוֹת מֵאֵלּוּ חֲמֵשֶׁת מִינֵי דָּגָן, וְכֵן עַל הַגֶּפֶן דְּהַיְנוּ יַיִן, וְגַם עֲנָבִים בֵּין לַחִים בֵּין יְבֵשִׁים בֵּין גְּדוֹלִים בֵּין קְטַנִּים, וּתְאֵנִים וְרִמּוֹנִים וְזֵיתִים, וּתְמָרִים שֶׁהֵם דְּבַשׁ הָאָמוּר בַּתּוֹרָה, לְפִי שֶׁמֵּהֶם זָב הַדְּבַשׁ, עַל כָּל אֵלּוּ מְבָרְכִין בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה בִּרָכָה אַחַת מֵעֵין שָׁלֹשׁ, שֶׁהִיא כּוֹלֶלֶת בְּקִצּוּר הַשָּׁלֹשׁ בְּרָכוֹת וְגַם הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב שֶׁבְּבִרְכַּת הַמָּזוֹן.

בַּבְּרָכָה מֵעֵין שָׁלֹשׁ שֶׁלְּאַחַר מִינֵי מְזוֹנוֹת, פּוֹתֵחַ עַל הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה, וְחוֹתֵם וְנוֹדֶה לְךָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה, בָּרוּךְ אַתָּה ה' עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה. וְעַל הַיַּיִן, פּוֹתֵחַ עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן, וְחוֹתֵם [וְנוֹדֶה לְךָ] עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן, בָּרוּךְ אַתָּה ה' עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן. וְעַל הַפֵּרוֹת, פּוֹתֵחַ עַל הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ, וְחוֹתֵם [וְנוֹדֶה לְךָ] עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּרוֹת בָּרוּךְ אַתָּה ה' עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּרוֹת וּבְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוֹ אֲפִלּוּ בְּחוּץ לָאָרֶץ, אִם אָכַל מִפֵּרוֹת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אוֹמֵר, עַל הָאָרֶץ וְעַל פֵּרוֹתֶיהָ. אָכַל מִינֵי מְזוֹנוֹת וְגַם שָׁתָה יַיִן כּוֹלֵל שְׁנֵיהֶם בִּבְרָכָה אֶחָת. וְכֵן פֵּרוֹת וָיַיִן, וַאֲפִלּוּ עֲנָבִים וָיַיִן, פֵּרוֹת וּמִינֵי מְזוֹנוֹת, אוֹ אֲפִלּוּ מִינֵי מְזוֹנוֹת וְיַיִן וּפֵרוֹת, כּוֹלֵל שְׁלָשְׁתָּן, וְיַקְדִּים עַל הַמִּחְיָה, וְאַחַר כָּךְ עַל הַגֶּפֶן, וְאַחַר כָּךְ עַל הָעֵץ. וּכְשֶׁכּוֹלֵל עַל הַמִּחְיָה עִם שְׁאָר מִין, לֹא יֹאמַר בַּחֲתִימָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה, אֶלָּא יֹאמַר, בָּרוּךְ אַתָּה ה', עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן, אוֹ עַל הַמִּחְיָה וְעַל הַפֵּרוֹת, אוֹ עַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן וְעַל הַפֵּרוֹת. וּכְבָר נִדְפְּסָה הַנֻּסְחָא בַּסִּדּוּרִים, וְצָרִיךְ כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל לִהְיוֹת בָּקִי בִּבְרָכָה זוֹ בְּעַל פֶּה.

בְּשַׁבָּת וְיוֹם טוֹב וְרֹאשׁ חֹדֶשׁ מַזְכִּירִין בָּהּ מְעֵנְיָנָא דְּיוֹמָא. וְאִם שָׁכַח וְלֹא הִזְכִּיר, אֵין מַחְזִירִין אוֹתוֹ.

יֵשׁ לְהַחְמִיר בִּבְרָכָה זוֹ כְּמוֹ בְּבִרְכַּת הַמָּזוֹן בַּדְּבָרִים שֶׁנִּזְכְּרוּ בְּסִימָן מ"ד סָעִיף ו'.

בִּבְרָכַת בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת יֵשׁ אוֹמְרִים, שֶׁבָּרָאתָ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁבָּרָא, וְכֵן עִקָּר. וּפְרוּשָׁהּ שֶׁל הַבְּרָכָה הוּא, בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת וְחֶסְרוֹנָן, שֶׁבָּרָא הַנְּפָשׁוֹת וְגַם מַחְסוֹרָם, דְּהַיְנוּ כָּל צָרְכֵי סִפּוּקָן, שֶׁהֵם דְּבָרִים הֶכְרֵחִיִּים לְצֹרֶךְ קִיּוּם חַיּוּתָן, כְּמוֹ הַלֶּחֶם וְהַמַּיִם, וְגַם עַל כָּל שְׁאָר הַדְּבָרִים שֶׁבָּרָא שֶׁאֵינָם הֶכְרֵחִיִּים כָּל כָּךְ אֶלָּא לְהִתְעַנֵּג בָּהֶם, כְּמוֹ פֵּרוֹת וְכַדּוֹמֶה, אָנוּ מְבָרְכִים אוֹתָךְ חַי הָעוֹלָמִים. וּצְרִיכִין לוֹמַר הַחי"ת בְּפַתַּח (הַגָּאוֹן רַבִּי אֵלְיָהוּ מִוִילְנָא, זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה, הִסְכִּים עִם הַפּוֹסְקִים שֶׁכָּתְבוּ לַחְתֹּם הַבְּרָכָה בַּשֵּׁם, וְלוֹמַר בָּרוּךְ אַתָּה ה' חַי הָעוֹלָמִים) (סִימָן ר"ז).

אָכַל פֵּרוֹת שֶׁבְּרָכָה אַחֲרוֹנָה שֶׁלָּהֶם בָּרָכָה מֵעֵין שָׁלֹשׁ, וְגַם פֵּרוֹת הָעֵץ שֶׁבְּרָכָה אַחֲרוֹנָה שֶׁלָּהֶן הוּא בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת, מְבָרֵךְ בְּרָכָה מֵעֵין שָׁלֹשׁ. וְכֵיוָן שֶׁהוּא מַזְכִּיר בָּהֶם פְּרִי עֵץ, נִפְטָרִים בָּזֶה כָּל פְּרִי עֵץ שֶׁאָכַל. אֲבָל אִם נִתְחַיֵּב בִּרְכַּת בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת עַל מִין אַחֵר, אֵינוֹ נִפְטָר בִּבְרָכָה מֵעֵין שָׁלֹשׁ, וִיבָרֵךְ תְּחִלָּה בִּרְכַּת מֵעֵין שָׁלֹשׁ וְאַחַר כָּךְ בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת.

לְכַתְּחִלָּה אָסוּר לְאָדָם לָצֵאת מִמְּקוֹמוֹ, אוֹ לַעֲסֹק בְּאֵיזֶה דָּבָר עַד שֶׁיְּבָרֵךְ בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה, שֶׁמָּא יִשְׁכַּח מִלְּבָרֵךְ. וּבְדִיעֲבַד כְּשֶׁיָּצָא מִמְּקוֹמוֹ, אִם הוּא צָרִיךְ לְבָרֵךְ בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת, יָכוֹל לְבָרֵךְ בְּמָקוֹם שֶׁהוּא שָׁם. אֲבָל אִם צָרִיךְ לְבָרֵךְ בְּרָכָה מֵעֵין שָׁלֹשׁ, צָרִיךְ שֶׁיַּחֲזוֹר לִמְקוֹמוֹ, כְּמוֹ בְּבִרְכַּת הַמָּזוֹן לְעִיל סִימָן מ"ד סָעִיף ט' (סִימָן קפ"ד ובחַיֵּי אָדָם).

אָכַל וְשָׁתָה וְלֹא בֵּרַךְ מִיָּד בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה, יָכוֹל לְבָרֵךְ עַד שָׁעַת עִכּוּל, דְּהַיְנוּ כָּל זְמַן שֶׁאֵינוֹ תָּאֵב לֶאֱכוֹל פֵּרוֹת. וּלְאַחַר שְׁתִיָּה, כָּל זְמַן שֶׁאֵינוֹ צָמֵא. וּלְאַחַר זְמַנִּים אֵלּוּ, אֵינוֹ יָכוֹל לְבָרֵךְ עוֹד. וּמִי שֶׁאֵינוֹ בָּקִי לְשַׁעֵר, רָאוּי לוֹ כְּשֶׁנִּזְכַּר שֶׁלֹּא בֵּרַךְ בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה, לְבָרֵךְ עַל מִין מִמִּין שֶׁאָכַל וְיֹאכַל וִיבָרֵךְ בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה, לִפְטוֹר גַּם אֶת הָרִאשׁוֹן (קפ"ד).

אָכַל אוֹ שָׁתָה וְהֵקִיא, לֹא יְבָרֵךְ בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה, דִּלְמָא גָּרַע מִנְּתִעַכֵּל (שע"ת רח).